

۱۶۱

س . جاوید : دو قهرمان آزادی [شرح حال حیدر عمو اوغلی]

حیدرخان عمو اوغلی
از رهبران خردمند انقلاب ایران

دو قهرمان آزادی

تألیف
دکتر س . جاوید

حیدر عمو اوغلی

پیدا می‌شد عمو اوغلی که تربیت شده آن محیط و خود جوان فهمیده و احساساتی بود نمی‌توانست داخل مبارزات سیاسی نشود لذا از سن ۱۵ - ۱۶ سالگی داخل مبارزات سیاسی شده ، بعداً بفرقه سوسال دمو کرات «همت» وارد شده از ۱۹۰۰ میلادی (۱۳۱۷ قمری) در باد کوبه بامر حرم د کتر نریمان نریمانوف همکاری پیدا نموده جزء کمیته اجتماعیهون غامیون «همت» انتخاب شد با دستور همین کمیته یکماتک آذربایجانیان ساکن باد کوبه در تبریز حزب اجتماعیهون غامیون را بریاست کربلائی علی مسیو تشکیل داد.

مرحوم عمو اوغلی نظر بر اینکه روح اجتماعی داشت با اغلب ایرانیان باد کوبه در تماس بود موقع سفر اول مظفرالدین شاه بفرنگ میرزا علی اصغر خان اتابک هم که با او بوده، در باد کوبه مایل شدند یکتقر مهندس برق مسلمان جهت نصب و دایر کردن کارخانه چراغ برق صحن حضرت رضا استخدام نمایند دوستان حیدر عمو اوغلی اورا معرفی کردند مشارالیه در ۱۳۲۰ هجری بمشهد حرکت کرده و در آنجا کارخانه برق را دایر نمود حیدر عمو اوغلی در حین انجام وظیفه با محیط مشهد داشت آشنائی پیدا میکرد در آن تاریخ مردم مشهد چون چراغ برق ندیده بودند دسته‌دسته بکارخانه آمده از عمو اوغلی توضیح میخواستند .

در آن زمان شاهزاده نیرالدوله حکومت مشهد را داشت نسبت بمردم زور گوئی کرده آنها را تحت فشار قرار می‌دادند حتی فرمایشی او مردم را بزور به تعظیم و امیدداشتند موضوع تعظیم را برای متولی

۲۵

چندماه در ماشین‌خانه مستخدم شده باجمعی از صنعتگران آشنا میشود، بعداً وارد تجارتخانه حمل و نقل روس و ایران میشود و در آنجا با تجار آشنائی پیدا میکند سپس وارد کارخانه چراغ برق حاج حسین آقا امین‌الضرب میگردد و تمام کارهای الکتریسته و سر کشی بامور مر بوطه بعهده او واگذار میشود در این سه اداره عمو اوغلی توانست باخیلی از اشخاص آشنائی پیدا نماید آنطوریکه خود عمو اوغلی مینویسد با چندی از آنها توانسته بود موضوع حکومت قانونی اختیارات وزرا را بمیان کشیده راجع بآنها صحبت نماید بعد از چندی عمو اوغلی توانست با یکعده از علماء نیز تماس پیدا نماید .

چون مسیو نوز بلژیکی عکس خود را بالباس آخوندی انداخته بود علماء از این موضوع ناراضی شده بر علیه او اقدام کرده عزل او را خواستار شدند عمو اوغلی از موقع استفاده کرده تبلیغات خود را توسعه داد در نتیجه پیشامد نوز و کتک خوردن سیدقتدی کم کم ناراضیاتی زیاد شده و یکعده از مردم خواستار عدالت و عدالتخانه شدند.

پس از موضوع مسجد جمعه حضرت معصومه و شاه عبدالعظیم کسانی در سفارت انگلیس متحصن شدند اول دسته اینها طلاب مدرسه سپهسالار بود چون عمو اوغلی در آنجا سر کشی سیم کشان را عهده‌دار بود برای تشویق یکعده از طلاب نقری پنج ریسال داد و سفارت میفرستاد حیدر عمو اوغلی در تمام جریانات سال ۱۳۲۳-۲۴ دخالت داشته است.

اغلب متحصنین سفارت از وضع مشروطه اطلاع کافی نداشتند ولی

۲۶

شرح حال حیدر عمو اوغلی

حیدر خان عمو اوغلی چراغ برقی (تاری وردی یوف) ۱ اجداد آهل سلماس بوده وجدش ملاعلی و پدرش مرحوم علی اکبر بگمیری (الکساندپول-لنینکان) رفته سکنی گزیده اند .

حیدر خان تحصیلات ابتدائی خود را در گمیری تحصیلات متوسطه و عالی را در تملیس و با کورتام کرده است در سال ۱۳۱۹-۲۰ هجری در باد کوبه بسمت مهندسی برق کار میکرده است (پنا نوشته مرحوم علامه محمد قزوینی تولد او در حدود ۵-۱۲۹۷ قمری بوده است) .

فشار حکومت استبدادی روسیه اغلب بمثل اقلیت از قبیل آذربایجانها، گرجیها، ارمنه و غیره بیشتر از خود ملت روس بود بهمین مناسبت آزادیخواهان و مبارزان آزادی میان آنها نسبتاً بیشتر

۱- قبل از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ اغلب مسلمانان روسیه و هکذا عده‌ای از ایرانیان ساکن روسیه فامیل خودشانرا با اوف که بمعنی زاده است معرفی میکردند مثل (رزاق اوف) (رزاق زاده) - آخوند اوف (آخوند زاده) وهاب اوف (وهاب زاده) . فامیل پدری عمو اوغلی هم مرووف به تاری وردی اوف بود.

۲- از شهرهای جمهوری ارمنستان .

۲۴

باشی نیز انجام میدادند .

سفا کی نیرالدوله زبانزد مردم بود یک روز یادستور او یکنفر راشته کرده نصف بدن او را بیکطرف دروازه نصف دیگرش را در آن طرف دیگر دروازه آویخته بودند . حتی او با ملاکین نیز همدست شده گندم را احتکار کرده سبب قحطی شده بود و باین طریق صعفا از خریدن نان عاجز مانده عده‌شان از بین رفتند .

در نتیجه این نوع عملیات عمو اوغلی روشنفکر بیشتر تحریک شده شروع بتبلیغ کرد از موضوع نان استفاده نموده مردم را بر علیه حاکم شوراند مردم تشویق شده، عزل حاکم را خواستند .

در ضمن هیجان عمومی در مشهد چند خانه نیز غارت شدیکی از آنها خانه نایبالتولیه نقیب‌الاشراف بود که بیست خم‌شراب از منزلش بیرون آوردند. این شورش سیزده روز طول کشید و در نتیجه نیرالدوله معزول و کن‌الدوله بجای او منصوب گردید .

مرحوم حیدر عمو اوغلی مینویسد با تغییر کردن حکومت وضع مردم عوض نشد همان کارهای سابق تکرار گردید حیدر عمو اوغلی برای تشکیل حزب اجتماعیهون غامیون در مشهد خیلی سعی کرد ولی موفق نشد تنها بعد از یازده ماه توقف در مشهد ابراهیم نام میلانی را که صاحب کارخانه گلپین سازی بود با خود موافق کرد و شروع کردند بتأسیس فرقه اجتماعیهون غامیون .

وقتی مرحوم عمو اوغلی دید در کارهای سیاسی بموقیت اساسی نایل نمیشود در هفده رجب ۱۳۲۹ بسمت تهران عازم میگردد. در تهران

۲۶

تأثیر آن مدتی در مستبدین دوام داشت ملاحظه کار خودشان را میکردند ولی بعد از مدتی اثرات آن رفت مستبدین مجدداً مخالفت خودشان را با مشروطه شروع کردند ولی بعد از قتل اتابک ۲۲ رجب ۱۳۲۵ که توسط عباس آقامجاهد انجام شد و از قرار در نقشه آن حیدر عمو اوغلی دست داشته مستبدین مجدداً بیشتر ترسیده و از خود نگران شدند .

بعد از بمب انداختن بمحمد علی میرزا در ۱۵ محرم ۱۳۲۶ که تفصیل آن در تلخیص تاریخ مشروطیت نوشته شده است حیدر عمو اوغلی با اسماعیل قفقازی، ضیاء السلطان چراغ برقی، مدیر صنایع (میرزا موسی زرگر) با دو تن دیگر از اعضاء کارخانه برقی دستگیر شدند .

چون سندی و اقراری بدخالت آنها در موضوع بمب بدست

سه راه آکبائیان - سر تخت بر برهیا
محل انداختن بمب محمد علی میرزا

۲۹

متاسفانه نتیجه مطلوبه حاصل نشد.

عمو اوغلی با شترک مرحوم امیرحشمت در خوی کاملاً مسلط بودند برای تشکیل انجمن ولایتی اقدامات مجدانه کرده موفقیت کامل بدست آورده بودند .

روزنامه «مکافات» بمدیریت میرزا آقاخان مرندی دایر گردید مرتب منتشر میشد برای آزادی تبلیغ نموده مجاهدین را برای مبارزه تشویق میکرد .

حتی بعد از تسلط قشون روس در تبریز آزادخواهان خوی برهبری عمو اوغلی چندین ماه دوام کرده مشغول مبارزه بودند «مکافات» نیز منتشر شده قسمتی از فجایع روسهای تزاری را مینوشت. برای فتح تهران عمو اوغلی از راه آستارا با عدهای اعزام شد ولی بمناسبت دشواری راه در موقع فتح تهران نتوانست بقوای آزادی خواهان ملحق شود .

پس از فتح تهران عدهای از آزادخواهان که عمو اوغلی نیز جزء آنها بود برای تشکیل (فرقه دموکرات ایران) جدیت فراوانی نمودند و بتشکیل آن موفق شدند پس از تشکیل حزب مرحوم عمو اوغلی مأموریت یافت بعضی شهرها از قبیل مشهد اصفهان کاشان قهرفته شعبه حزب را تشکیل دهد و در انتخاب نمایندگان انجمن ایالتی و ولایتی

۱- ملك الضراء بهار در تاریخ احزاب سیاسی می نویسد : در ۱۳۲۸ روزنامه نوبهار ناشر افکار فرقه دموکرات بقالم حیدرخان عمو اوغلی که از پیشوایان احزاب مرکز و برای فعالیت خراسان آمد دود دایر کردند.

۳۹

هیئتی از عالمان از قبیل مرحوم صنیع الدوله وحیدر عمو اوغلی دسنور از خارج بآنها داده بگرفتن مشروطه تشویق میکردند و باین ترتیب فرمان مشروطیت بدست آمد .

حیدر عمو اوغلی بتدریج موفق شده بود هفت نفر شخص مورد اعتماد جمع آوری نماید و بنام حزب اجتماعیون عامیون هسته اولی را تشکیل دهد اغلب کارهای انتخاباتی متینگها در باطن با نقشه این هفت نفر که سر دسته شان حیدر عمو اوغلی بود پیش میآمد بعد از کار انتخابات دوره اول حیدر عمو اوغلی گزارش جریان را بدکتر نریمان نریمان اف که رئیس فرقه اجتماعیون قفقاز بود اطلاع داد و با آنها رابطه مستقیم و محکم تر دایر نمود .

کمیته اجتماعیون عامیون با چند نفر از وکلای مجلس همکاری میکرد. اغلب از مستبدین شکایتها میشد که مانع پیشرفت مشروطه میشوند عدهای از آنها انجمنی بنام انجمن خدمت تشکیل داده با محمد علی میرزا رابطه پیدا کرده او را تقویت می نمودند .

روزی پس از مشورتهای زیاد در کمیته تصویب شد برای ترساندن مستبدین بمبی بخانه وزیر مخصوص انداخته شود .

چند نفر از فدائیان باد کوبه این عمل را انجام دادند ولی چون کامل نشد مستبدین باز هم بکار خود ادامه دادند بعد از چندی تصویب شد حیدر عمو اوغلی شخصاً در خانه علاء الدوله بمبی بیاندازد کار را عمو اوغلی بتنهائی و با موفقیت انجام داد^۱

۱- تفصیل آن در مجله یادگار شماره پنج نوشته شده است .

۲۸

مأمورین محمدعلیشاه نیامد آزادخواهان نیز از خارج فشار میآوردند آنها یکی بعد از دیگری آزاد شدند بعد از یکماه ونیم عمو اوغلی نیز آزاد گردید آزادی او را آزادخواهان جشن گرفتند ولی او همیشه تحت نظر بود قبل از آنکه محمدعلیشاه مجلس را بتوپ ببندد عمو اوغلی خود را از راه قاجاق بتفلیس رسانده با کمیته اجتماعیون عامیون مشغول فعالیت شد و بعد از تبستن بمجلس آنها را تشویق کرد بآزادخواهان تبریز اسلحه، مجاهد حتی الامکان وجه ارسال نماید در اینکار موفقیتی بدست آورده بعد از چندی خود نیز از طریق جلفا بالباس فرنگی بایران آمد ولی در موقع ورود گرفتار شد و او را پیش مأمورین اقبال السلطنه ماکوئی بردند چون خود را مأمور خارجه معرفی کرده بود بزبان فرانسه صحبت میکرد فوری آزاد گردید او خود را به تبریز رسانده با سردار ملی همکاری نزدیک نمود.

از کارهای برجسته تبریز حیدر عمو اوغلی سه موضوع زیر قابل توجه بوده معروفیت عمومی پیدا کرده :

اول فرستادن بمب برای شجاع نظام مرندی که سبب قتل او و پسرش شد^۱.

دوم گذاشتن بمب زیر زین اسب در خوی که روی نقشه تنظیم شده بمب ترکید بیست سی نفر از کردها مخالفین مشروطیت کشته شدند .

سوم نقشه کشتن شجاع الدوله با بمب در تپه ای سرد رود ولی

۱- تفصیل در تلخیص تاریخ مشروطیت .

۳۰

داشت کمک مؤثری کرد.

بعد از مرخصی عمو اوغلی مثل بعضی روسای دیگر دمو کرات تحت تعقیب آدم کشان (ترور) حزب اعتدال قرار گرفت در دو دقه عمو اوغلی تیراندازی شد ولی اصابت نکرد.

بعد از چندی از طرف حزب دمو کرات عمو اوغلی مأهولیت داده شد برای کار مخفی میان ایل بختیاری برود این مأهولیت هفت هشت ماه طول کشید،

از نظر احتیاط موقع ورود به تهران در شاه عبدالعظیم مانده با آقای محمود محمود ورود خود را اطلاع میدهد آقای محمود محمود هم عمو اوغلی را توسط نوکر خود بمنزل خود آورده مخفیانه چندین ماه نگهداری میکنند.

یکروز آرسن نام ارمنی که از اعضاء نظمی بود پیش آقای محمود محمود آمده از طرف یفرم پیغام آورد که مقامات دولتی از محل اختفای حیدرخان مطلع شده خوبست هر چه زودتر از ایران خارج شود آقای محمود محمود وسایل حرکت عمو اوغلی را فراهم آورد عمو اوغلی در لباس کلروانی از تهران بمشهد و از راه عشق آباد بروسیه و از آنجا بفرانسه و سویس رفت.

در همانماه که ۲۴ ربیع الاول باشد آقای مثنی زاده یکی از دوستان عمو اوغلی نامه‌ای بمضمون زیر برای یکی از سران آزادی-خواهان شیراز راجع بحیدر عمو اوغلی می‌نویسد این نوشته با نوشته آقای محمود محمود راجع بر رفتن عمو اوغلی بروسیه وفق نمیدهد آنچه

۳۳

آلمان‌ها هم مثل انگلیس روسیه فکر امپریالیستی دارند باید اساساً بدان‌ها اعتماد نکرد ولی در بعضی موارد مستقیماً با خود آنها نه با تر کها که وابسته آنها هستند تشریک مساعی نمود تا بر منفعت ایران تمام شود عده‌ای از آزادیخواهان ایران و تر کههای عثمانی با این عمل‌هایل نبودند میخواستند توسط تر کها از آلمانها کمک بگیرند روی همین اصل عمو اوغلی در کابینه ملی نظام السلطنه مافی شرکت نکرد ولی در بعضی عملیات جنگی بر علیه متفقین «روس و انگلیس» شرکت کرده اقدامات عملی در بالکان و در ایران انجام داد.

بعد از انقلاب روسیه عمو اوغلی که یکمرد انقلابی بود بسامفکوره سوسیالیستی نمیتوانست بر کنار بماند لذا بروسیه آمده با انقلابیون تشریک مساعی نموده برای نجات ملت ایران از بوق استعمار شروع بفعالیت کرد.

وقتیکه در کنکره اول بین الملل سوم جزء اسامی نمایندگان اسم حیدرخان عمو اوغلی نوشته شد ایرانیان دسته چپی که عمو اوغلی را نمیشناختند تعجب کردند چطور یک خان در کنگره بین الملل سوم از طرف ایرانیان شرکت کرده است.^۱

در اوایل ۱۹۱۹ میلادی در آذربایجان، گرجستان و ارمنستان هنوز حکومت شوراها تشکیل نشده بود فعالیت اجتماعی عمو اوغلی

۱- ایرانیان جوان در ۱۹۱۸ میلادی یعنی در واقع بعد از دو دهه سال انقلاب ایران رهبران و سردستانان آزادی را نمیشناختند اکنون نیز بعد از ده سال بعضی از جوانان مامور ایران از مبارزات آزادیخواهان صدر مشروطیت بی اطلاع هستند.

۳۵

فعالیت نماید اوتام این مأهولیت‌ها را با موفقیت انجام داد و نتایج خوبی بدست آورد.

عمو اوغلی بحزب دمو کرات تاسیس شده خیلی علاقمند بود کاغذی که بیکری از دوستانش راجع بحزب نوشته برای نمونه درج میگردد: « در وقت تشریف بردن جناب عالی از طرف فرقه هم مأهول بودید فعالیت نمائید زیرا که آن فرقه تنها میتواند مملکت رانجات بدهد و باید بدانید تا یک فرقه با یک مسلک مستقیم متقی دولت را در دست نداشته باشد و راه نشان نهد و سربلا نشود کار این مملکت خوب و استقلالش محکم نمیشود و مأهولین خوب یعنی با مسلک را سرکار نخواهند گذاشت چونکه مردم خوب با دزدها همدست نخواهند بود پس در این صورت یک فرقه که عبارت از فرقه‌ها باشد خیلی لازم است که محکم بشود و شاهم چونکه آدم با مسلک هستید اینست که باید خیلی کار کنید، پس لازم است شروع بکنید و آدم‌های خوب و با اخلاق را پیدا کرده فرقه را تشکیل بدهید... خیلی باید بجهت بکنید که آدم‌های با ناموس داخل بشوند و پروگرام را قبول بکنند».

بعد از آنکه در شب نهم رجب ۱۳۲۸ (۲۴ تیر ۱۳۲۸) مرحوم سید عبدالله بهبهانی بقتل رسید کمیته حزب اعتدال شهرت داد که مرحوم بهبهانی را دمو کراتها کشته‌اند بهمین مناسبت حیدرخان عمو اوغلی نیز جزء متهمین دستگیر شد. چون بعد از چهل روز نتوانستند مدرک و اقرار بدست بیاورد مرخصش کردند و در مرخصی عمو اوغلی مظفر اعلم (سردار انتظار) که متمایل بدمو کراتها بود در نظمیه مأهولیتی

۳۴

استنباط میشود عمو اوغلی اول قصد مسافرت شیراز و بمبئی را داشته است بعد پیشامد اورا مجبور کرده بروسیه مسافرت نماید.^۱

« شخص محترمی که از اقدامات غیر تمندانه و وطن خواهانه او ایران زنده شده است پس از بازنده روز اقامت در شیراز بمبئی حرکت خواهد فرمود چون لازم بود که این وجود مقدس را شما ملاقات کنید و ضمناً ایشان هم شمارا بشناسد و بدانند اقلاً در فارس هم چند نفر وطن پرست واقعی هستند لهذا لازم دانسته بواسطه این عریضه زحمات افزا شوم که در بین اشخاص فداکار و وطن خواه حقیقی از تباطی حاصل بشود.»

عمو اوغلی وقتیکه در اروپا بود با سران انقلاب روسیه از قبیل لنین و آزادیخواهان حقیقی ممالک دیگر در تماس بوده و تشریک مساعی میکرد ابتکار جمع آوری آزادیخواهان ایران اغلب در دست او بود وقتی جنگ بین الملل اول شروع شد عمو اوغلی با آلمان آمد در آن تاریخ (۱۴ دیحج ۱۳۲۳) مرحوم حسین قلی خان نواب با سمت وزیر مختاری ایران با آلمان آمده بود.

چون در جنگ اول دوبلوك متضاد از يك طرف آلمان اطريش تر کيه و از طرف دیگر روس انگلیس فرانسه تشکیل شده بود آزادی-خواهان ایران برای نجات مملکت خود به بلوک تر کيه آلمان متمایل شدند از نظر نجات ملت ایران با آنها کمک کردند، سلیقه عمو اوغلی با سلیقه بعضی از آزادیخواهان دیگر ایران متفاوت بود او معتقد بود

۱- در کابینه سیه‌دار حکم تبعید مرحوم عمو اوغلی صادر شده بود و در تلگراف تأکید گردیده بود حیدرخان برقی بیشتر از دو ساعت در شهرهای مسیر نماند.

۳۶

زعماي گيلان توليد نارضايي نمود واز توسعه انقلاب جلو گيري كرد. در اين موقع مرحوم حيدر عمو اوغلي از باد كوبه ناظر جريان بود در كنگره شرق كه در تاريخ ۵ سپتامبر ۱۹۲۰ در باد كوبه تشكيل شده بود با اغلب نمايندگان ايران تماس پيدا كرد و نواقص كلرا كه از سابق واز دور شنیده و حدس زده بود بيشر مطلع شد با اشخاص صلاحيتدار چه از روشنفكران و كارگران ايرانيان باد كوبه و چه از نمايندگان واره از ايران جلسات خصوصي تشكيل داده اوضاع انقلاب ايران و عمل تندرورها مورد مطالعه قرار ياد. بالنتيجه تميم گرفتند بر عليه تندرورها اقدامات اساسي و جدي نمايند در اين تميم عاقلانه و خير خواهانه اشخاص زير با عمو اوغلي همكاري مي كردند .

۱- كريم حسن زاده (نيك بين) ۲- ميرزا محمد آخوند زاده آستراي ۳- كريم الله عيوض اوف اردبيلي ۴- محمد رسول ۵- حسن صبري ۶- نصراله شيخ اوف ۷- سيف الله ابراهيم زاده ۸- سلیمان برادر زاده عمو اوغلي ۹- اشرف يوزباش اوف ۱۰- علي خانوف و ديگران اسامي آنها فراموش شده است. بعد از چندي نگارنده نيز از مسافرت بر گشته با حيدر عمو اوغلي همكاري نزديك كردم بعد از اقدامات زياد بكمك لنين- استالين- اورژينگدزه كه اغلب با عمو اوغلي دوستي داشتند و شعبه شرق بين الملل ثالث توصيه كرد در كميته مركز حزب عدالت تغييرات بعمل آيد در نتيجه سلطان زاده آقا يوفها خارج شده و رهبري عدالت بعهده حيدر عمو اوغلي و رفقای همعقيده او محول شد .

۳۷

تكليف تندرورها هم در گيلان معين نمايد بعضي از تندرورها از شغل خود منقصل بر خي را بباد كوبه فرستاد با كوچك خان، احسان اله خان (دوستار) و خالوقربان نيز ملاقاتها كرد اوضاع را براي آنها شرح داد و ثابت نمود صلاح انقلاب در اين است كه متحداً بر عليه ارتجاع اقدام كرده مر كز را بدست بياوريم و بعد از آن اختلاف داخلي را حل نمايم .

با نظر مرحوم عمو اوغلي همه موافقت كردند و قرار شد براي آخرين دفعه باز يك جلسه تشكيل شود .

قبل از آخرين جلسه احسان اله خان بدروغهاي ساعدالدوله فرزند سبهسالار اطمينان پيدا كرده با او همكار شده بقصد تصرف تهران بشهسوار حمله ميكنند و در نتيجه خيانت ساعدالدوله عدماي مجاهد تلف و مهمات بدست دشمن ميافتد كوچك خان از اين عمل احسان اله خان كاملاً رنجيده خاطر شد ولي عمو اوغلي با زهم مأیوس نشده براي ائتلاف جديد كرد تا بالاخره ميرزا كوچك خان موافقت نمود در ملا سرای كه در چند كيلومتری رشت هست جمع شوند .

عمو اوغلي با سر خوش خالوقربان و رضا خياط مجاهد وارد ملا سر اميشود ميرزا كوچك خان و احسان اله خان نيامده بودند. عمو اوغلي و رفقای اش اظهار تعجب ميكنند در اين ضمن يك نفر مجاهد كرد آن حدود بخالوقربان اطلاع ميدهد كه شما را ميخواهند بکشند. نيامدن كوچك خان و اطلاعات مجاهد سوعظن عمو اوغلي و خالوقربان را زياد تر ميكنند مشغول مشاوره ميشوند در همین موقع از هر طرف آنها را دسته حسن خان كشد دره ای، زير شليك گلوله فراميدهد و محل همانا نيران آتش ميزند.

۳۹

بين ايرانيان ساكن تر كه منستان از بکستان تمر كز داشت نگارنده نيز دفعه اول در تاشكند با مشاور اليه آشنائي پيدا كرده راجع بمسائل اجتماعي ايران مذاكراتي نموده از وضع ايرانيان ساكن قفاز خصوصاً باد كوبه اطلاعاتي در اختيار او گذاشتم .

بعد از آنكه در آذربايجان شوروي در اواخر آوريل ۱۹۱۹ حكومت شوراها تشكيل گرديد و پس از چندي قواي روسيه شوروي براي تعقيب قواي ديمكن (بپهلوي قشون بيهاده كرد آزاديخواهان گيلان بسردستي ميرزا كوچك خان با آنها تماس حاصل نموده و قرار گذاشتند از آزاديخواهان ايران بك حكومت ملي برهبري ميرزا كوچك خان تشكيل گردد آزاديخواهان ايران ساكن روسيه خصوصاً باد كوبه نسبت به آزادي ايران علاقه داشتند و پيشرفت آزادي ايران را آرزو مند بودند. اكثر آنها داخل حزب عدالت بودند ولي سليقههاي مختلفي داشته اند عده اي از آنها بسردستي آقاي يوفها تندر و وارد انزلي شده كنگره اول حزب اجتماعيون عاميون «عدالت» را در ۲۳ ژويه ۱۹۲۰ در انزلي تشكيل دادند. در همین كنگره دفعه اول اسم سلطان زاده (ميكائيليان) كه پدرش مسلمان و مادرش ارمني بوده، متولد سلساس بزبانها افتاد قسمتي تئوري كنگره را اداره مي كرد كميته مركز حزب اغلب از دسته هاي تندر و انتخاب شده در همان كنگره تصويب كردند در حكومت گيلان شركت نمايند. شركت هم كردند چون مقصد نگارنده شرح نهضت گيلان نيست لذا وارد آن نميشوم ولي عمليات تندرورها خود پستدي بعضي از

۱- بكي از نرناهاي شد شوري.

۳۸

مرحوم حيدر عمو اوغلي قبل از تشكيل كميته مركزي متفرداً بنام شخص خود و آزاديخواهان ايران ساكن روسيه از طريق عشق آباد اقدام كرد كه با مرحوم كلنل محمد تقی خان رابطه برقرار نمايد نماينده عمو اوغلي باز حجت زياد خود را بمشهد ميرساند ولي متأسفانه موقعي بمشهد ميرسد كه كلنل محمد تقی خان شهيد شده بود .

عمو اوغلي براي برقراري رابطه با مرحوم شيخ محمد خياباني مرحوم كربلائي علي حريري را با چندين نفر از طريق قره داغ پيش او مي فرستد متأسفانه آنها نيز دير تر از موقع به تيريز ميرسند و قيام شيخ محمد خياباني از بين رفته و بساط آزادي بر چيده شده و خياباني مبارز حقيقي آزادي نيز شهيد شده بود .

بعد از تشكيل كميته برهبري حيدر عمو اوغلي عده براي كراهي تشكيلاتي بشهرهاي مختلف آذربايجان حركت كردند . در آن زمان در ارمنستان و گرجستان حكومت شوراها تشكيل نشده بود مأمورين تشكيلات مزبور مجبور بودند از براه به محل مأموريت خود بروند. كميته اي كه برهبري عمو اوغلي تشكيل گرديده بود سه شمار اساسي داشت .

۱- مبارزه با استعمار و ارتجاع . ۲- تقسيم اراضي . ۳- اتحاد با تمام آزاديخواهان ايران .

خود مرحوم حيدر عمو اوغلي بعد از اعزام مبلغين با آذربايجان فوري با چندين نفر گيلان رفت تا بين دسته هاي ميرزا كوچك خان، خالو قربان، احسان اله خان. آشتي داده دوگيت را از بين بردارند و در ضمن

۳۸

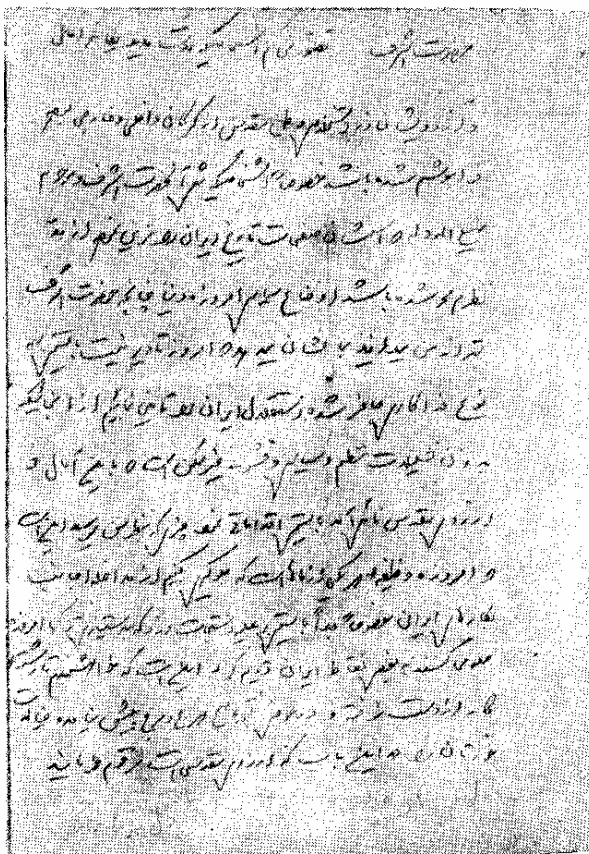
حسین موسی زاده، رحیم و دیگران را اسیر کرده بجنگل بردند و با آنها مثل دشمن رفتار کردند یکی از اسرا میگفت ما هر چه از مرحوم نصراله شیخ اوف تقاضا کردیم از خود مدافعه نمائیم بسا اسلحه با مهاجمین مبارزه نمائیم اورا ضعیف نشد و گمت عمو اوغلی رهبر ما دستور نداده است .

هر نگارنده ای اگر بخواهد فعالیت حیدر عمو اوغلی را بنویسد باید کتاب مفصل برشته تحریر در آورده چون مرحوم عمو اوغلی چنانچه خودش نوشته است از سن شانزده سالگی وارد جریان سیاست بوده و در همه جا کارهای حساس و پر خطری انجام داده است .

مرحوم علیزاده که عضو عالی رتبه اداری و از سردستانان مجاهدین تبریز بود بتقاضای اینجانب شرح حال حیدر عمو اوغلی را نوشته در آخر اظهار نظر مینماید . (بعقیده نگارنده در تاریخ انقلاب مشروطه ایران اگر بدیده انصاف بنگریم مرحوم عمو اوغلی فاضلترین ، رشیدترین و پاکدامن ترین سران انقلاب ایران محسوب میشود و اگر بیکروز ملت ایران مثل سایر ملل از خادمین خود قدرشناسی نماید جا دارد مرحوم عمو اوغلی را در ردیف اول قرار داده مجسمه آن مرحوم را در ردیف صنایع الدوله، حاج میرزا ابراهیم، حبیبانی، ستارخان و امثال او در مقابل مجلس شورای ملی نصب نماید) .

مرحوم علیزاده روح شما شاد باد . نهاینگه مجسمه حیدر عمو اوغلی و امثال او را جلومجلس نصب نمودند بلکه از تعریف آنها هم خوششان نمی آید . حتی عده ای از همکاران او که در مجلس بودند اسمی از او نبردند .

۴۱

۴۲

بیچاره سرخوش در محل مهمانی سوخته عمو اوغلی و خالوقربان فرار میکنند چون عمو اوغلی زیاد بجنگل وارد نبود بعد از چندی از طرف دسته حسین خان کوش دره ای گرفتار میشود ولی خالوقربان موفق بفرار میشود عمو اوغلی راه تل اسیر از کوما بسومالی میرند در اشکلین تحویل حسن خان معین الریا که از مردان نامدار جنگل بود می دهند عمو اوغلی را هر چند ساعت یکجا نگه میداشتنند تا دوستان او نتوانند در آزادی او بکوشند .

در نقشه قتل مرحوم عمو اوغلی کاپک آلمانی میرزا اسماعیل خان مشیر مزاده کوچک خان دخالت داشتند ولی کار با دخالت مستقیم حسن خان معین الریا کیش دره ای انجام شد بالاخره آن مرد دلبر و فداکار مجاهد رشید، مدیر، عالم، آزادیخواه حقیقی با حیل و تدبیر با نقشه آزادیخواهان حسود در پاییز سال ۱۳۰۰ شمسی در سن ۴۳ سالگی بعد از ۲۸ سال خدمات وطن پرستانه کشته شد .

با کمال تأسف در این عمل میرزا کوچک خان نیز لکه دار گردید خود کوچک خان چند روز این عمل زیم دخل بود بطور روشن و قطعی آشکار نیست آنچه از جریان کار و اطلاعات مختلف بدست می آید شاید دستور عمل کشتن را هم خود کوچک خان نداده باشد ولی از نقشه گرفتاری سابقه داشته است چنانچه بعد از گرفتاری حیدر خان دسته کوچک خان برشت هجوم آورده کمیته حزب عدالت را زیر آتش میگیرند . نصراله شیخ اوف رئیس کمیته ارباب زاده و یکنفر دیگر را (از فرار سرخی میرزا عبدالغنی) کشتند چندین نفر از جمله حسن ضیاء

۴۰

ولی آزادیخواهان حقیقی همه او را ستوده و برای او احترام زیاد قائل بودند چنانچه اغلب ستارخان ، یگفته (آنچه حیدر خان بگوید همان است) .

عارف شاعر مشهور حیدر خان را چکیده انقلاب نامیده . آقای محمد قزوینی حیدر عمو اوغلی را بشرح زیر تعریف میکند :
مردی بود شجاع، فوق العاده باتهور، پر دل ترس جانش را همیشه در کف داشت از مواجبه با مرگ باکی نداشت .

در جلد اول قیام کلنل بنام «انقلاب بی رنگ» تألیف م . س . علی آذری حیدر عمو اوغلی چنین ستوده شده است: مهندس بشرق از پیشروان جنبش مشروطیت (چکیده انقلاب) ایران سراسر زندگی این مجاهد رزم جو در خدمت بملت ایران سیری شد و سر انجام باشاره دشمنان آزادی مشروطیت ایران در آن شب تیره مخفیانه مقتول گردید نگارنده بکمک عده ای در سال ۱۳۲۳ کتابخانه ای بنام حیدر عمو اوغلی تأسیس کرد در حدود دو هزار جلد کتاب تهیه کرده مورد استفاده مردم قرار داد ولی بعداً آنها را با دگر بایجان انتقال داده قصد تأسیس کتابخانه عمومی بنام آن مرحوم را داشتم ولی متأسفانه کتابهایی که در استناداری بود آنها بیکه ارزش زیاد داشت حیث و میل شد و مابقی بتقاضای اینجانب بکتابخانه ملی تریبت انتقال داده شد .

عمو اوغلی در همه جا و همه وقت برای استقلال و آزادی ایران میکوشید هیچوقت ملت ایران و استقلال او را فراموش نمی کرد چنانچه در نامه ای که در ۱۹۲۱ میلادی بمرحوم مخبرالسلطنه نوشته عیناً گراور آن درج میشود :

۴۲

قبرای احترام رهبران بهترین نمونه احترام خلق نسبت بآنان است چنانچه خلق نسبت بهستارخان اشعار که زبان حال خودشان باشد سرودند نسبت بهعمو اوغلی نیز اشعار زیادی بین خلق شهرت دارد برای نمونه چند بیت زیر نوشته میشود :

(حیدر عمو اوغلی - حقیقده دیلان خلق سوزاری)

۱- عمو اوغلی گلدی خویا خویلولارا قرار قویا
 یتیم لرین قارنی دویا یاشاسون گوزل عمو اوغلی

۲- عمو اوغلی مینوب فایتونا طومار ویروب اوزاتینا
 چورک ینوب یوز آلتینا یاشاسون گوزل عمو اوغلی

۳- راستا بازارلار راستی گلور مجاهد دسته سی
 عمو اوغلی دور سر کردهسی یاشون گوزل عمو اوغلی

ملتی نهین
 قهرمان اوغلی

آدی حیدر خان معروف عمو اوغلی

او زماندان که تانیدیم من سنی

سنین مجتبهین جلب ایتدی منی
 اونو تمام سنی من هیچ بیر زمان

افسوس تیز اولدین وطنه قریبان

آزادلیق ایچون زحمتلر چکدین

آزادلیق باغیندا آغاچلار اکدین

ویردین خلغمزه آزادلیق درسین
 گزسین دولانسنین میوه سنین درسین
 آذربایجان انجمنی تشکیل اولاندا

بیر نهجی مؤسس سن اولدین اوندا
 برق ایشلرینی بیلمگ جهته

برقی حیدر خان دیدیلر سنه
 بمبارلار دوزتدین خائنلره سن

تا مستبدلرین نسلین اوزه سن
 تیریزدن مرنده امانت گیتدی

او بهمی حیدر خان تهیه ایتدی
 خدمتلروی دیمگه عزیز حیدر خان

عمرلر لازم دور بویوک بیر زمان
 گیچر روزگار اسر کولکلر

سنین خدمتلرین آخر بیله لر

خلاصه حیدر عمو اوغلی از پیش تازان آزادی ایران از پیش قدمان

جنیش خلق از دلاوران طبقه محروم ایران است . از جوانی پامهر که

میگذاورد میدانند چه میکنند و چه باید بکنند هدف خود را از دیده دور

نمیدارد بادشمن نمیسازد و دل سرد نمیشود انزوا نمیگزیند پیش میرود

از پس خود نمینگرد پس از چهل و سه سال که نیم بیشتر آن بتکافو و

حرکت جهت آزادی گذشته یکخانه خشت و گلی هم فراهم نمیکند

فرصت ازدواج نمیباید سرشار از عاطفه پابصحنه مبارزه میگذاورد پا کباز

جان میدهد و نام خود را تا ابد قرین افتخار میسازد .

مادر حیدر عمو اوغلی زهرا خانم - پدر حیدر عمو اوغلی میرزا علی اکبر افشار باقرخان سالار ملی یکی دیگر از قهرمانان آزادی

حیدر عمو اوغلی در سن جوانی
با شش نفر از دوستان

حیدر عمو اوغلی در غروسی با اقوام

[عکس ها در ۴ صفحهء کتاب آمده بوده اند]